

*Mr Ljeposava ILIĆ,
Institut za kriminološka i
sociološka istraživanja, Beograd*

*Pregledni članak
UDK: 364-787.7:343.261-052
Primljeno: 12. marta 2014. god.*

OBRAZOVANJE I PROFESIONALNO OSPOSOBLJAVANJE OSUĐENIH LICA KAO VAŽAN FAKTOR REDUKCIJE RECIDIVIZMA

Kriza zatvora kao i oštre kritike programa i procesa resocijalizacije proteklih dvadesetak godina čine se sasvim opravdanim, imajući u vidu odsustvo pozitivnih rezultata izvršenja zatvorske kazne, koji se najbolje ogledaju kroz visoku stopu recidivizma i povećanje broja zatvorenih širom sveta. Obrazovanje, kao i profesionalno osposobljavanje osuđenih predstavlja vrlo važnu kariku u lancu uspešno sprovedenog tretmana, koji značajno doprinosi adekvatnoj socijalnoj reintegraciji bivših osuđenika. Brojne svetske studije pružaju obilje rezultata koji ukazuju da je upravo učestvovanje u obrazovnim aktivnostima, kao i profesionalna obuka prilagođena potrebama pojedinca i zajednice, snažan faktor koji smanjuje stopu recidivizma. Nažalost, opšta kriza društva koja se odrazilo i na funkcionisanje zatvora, uticala su i na to da je proces obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja u našim zatvorskim sredinama, potpuno zanemaren. Ovaj rad fokusiran je na analizu značaja obrazovnog i radnog procesa osuđenih lica, ali i pozitivnim efektima na uspešnost tretmana koji ovi procesi, mogu da postignu.

Ključne reči: tretman, obrazovanje osuđenih, profesionalno osposobljavanje osuđenih, recidivizam.

1. Obrazovanje i profesionalno osposobljavanje osuđenih lica

Kada je u pitanju obrazovanje i profesionalno osposobljavanje osuđenih lica, ne postoji jedinstvena i opšta saglasnost oko potrebe takvog načina djelovanja na osuđene, niti jedinstveno mišljenje. Različiti stavovi po ovom pitanju rezultat su zastupanja različitih modela rada, pa tako, sa jedne strane, protagonisti retributivnog izvršenja kazne, negiraju potrebe osuđenih za obrazovanjem i profesionalnim osposobljavanjem, čija se funkcija ispunjava prostim čuvanjem, dok sa druge strane, zagovornici ideja o korekciji, proces obrazovanja vide kao njegov sastavni dio, ističući značaj uključivanja osuđenih u ove procese, zarad kasnije uspješnije socijalne reintegracije (Jovanić, 2010:262). Od sedamdesetih godina prošlog veka u većini zapadnih zemalja i kod nas na udaru kritike našao se i koncept resocijalizacije, jer se smatra da nije doveo do ukupnog smanjenja stope kriminaliteta i recidivizma. Izostanak dobro organizovanih programa resocijalizacije neizbežno jača represivnu ulogu zatvorske kazne, a pokazalo se da ni najstrožije kazne kroz istoriju, nisu imale uspeha u smanjenju stope kriminala. Ipak uspostavlja se kompromis između ovih strana, koji se svodi na konstataciju da neke forme tretmana mogu redukovati recidivizam određenih grupa prestupnika, što znači da je resocijalizacija moguća (Stevanović, 2009:152).

I Evropska zatvorska pravila¹ naglašavaju važnost procesa obrazovanja i sticanja kvalifikacija, pa preporučuju da bi tretman morao da uključuje: duhovnu podršku i pružanje prilike za koristan rad, stručno vođenje i obučavanje, obrazovanje, fizičko vaspitanje, razvoj društvenih sposobnosti, pružanje savjeta, grupne i rekreativne aktivnosti, ali i preduzimanje potrebnih koraka kako bi se obezbedilo da ove aktivnosti budu organizovane tako da, povećavaju kontakte sa prilikama koje pruža spoljna zajednica, da bi se povećala želja za uspešan povratak u društvo nakon oslobađanja.² Čini se da je uloga obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja u procesu tretmana, kao i njegovi pozitivni efekti na uspešnu resocijalizaciju, ali i buduće ponašanje, u velikoj meri zanemarena.

Koncept resocijalizacije, između ostalog, usmeren je i ka aktiviranju i jačanju pozitivnih karakteristika ličnosti, kako bi osuđeno lice po izlasku iz ustanove preuzelo aktivnu društvenu i socijalnu ulogu. Proces obrazovanja, profesionalnog osposobljavanja, sticanja kvalifikacija ili prekvalifikacija, ima važnu ulogu u procesu tretmana. Pozitivni resursi ličnosti koji treba u procesu tretmana da se jačaju, u velikoj meri treba da se oslone upravo na uključivanje

1 Usvojena od Komiteta ministara Evropskog saveta 12. februara 1987. godine.

2 Tačka 66. Evropskih zatvorskih pravila.

u proces obrazovanja, sticanje kvalifikacija, kao i radnu angažovanost. Sa aspekta osuđenih lica, ono obezbeđuje sticanje određenog obrazovnog nivoa koji je propušten u ranijem školovanju, pruža neprocenjivo radno iskustvo, razvija radne i moralne navike, ali i podiže nivo samopoštovanja, te na taj način, doprinosi uspješnijoj socijalnoj reintegraciji i lakšem uključivanju u proces rada i na slobodi. Na taj način se sa druge strane, eliminišu i oni faktori koji su u prethodnom iskustvu i doveli do vršenja krivičnih dela.

Uvođenje obrazovanja u zatvorske okvire nije novina. Još na prvom kongresu Međunarodne komisije za krivično pravo i kaznene zavode, održanom u Londonu 1872. godine, na dnevnom redu bila je problematika obrazovanja osuđenih lica. Na trećem kongresu, koji je održan u Rimu 1885. godine, doneti su zaključci o planu i programu učenja zatvorenika. Zaključeno je da zatvorenicima treba da uče pisanje, čitanje, ali i da pored toga svakog osuđenika treba obučavati nekom zanatu, kako bi posle mogao da nađe posao (Jovanić, 2008).

Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija (Sl. gl., br. 85/05) određena je uloga i značaj obrazovanja, obuke i osposobljavanja osuđenih lica. U članu 110. istog zakona stoji da „*osuđeni ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje shodno opštim propisima organizuje zavod; zavod organizuje i druge vidove obrazovanja*”. Zakonska rešenja definišu okvire organizovanja radnog i obrazovnog procesa u kazneno popravnim zavodima, ali i u praksi, realizacija kao i organizovanje ovih procesa, ključnih za uspešan proces tretmana, nailaze na velike poteškoće, o čemu će više biti reči u narednom delu rada.

Međutim, kao što primjećuje Knežić (2011) iako se zakonskim rješenjima nema šta dodati, neophodan je suštinski, a ne deklarativan stav društva prema ovim tretmanima u zatvoru.

2. Savremena praksa u svetu

Nivo obrazovanja, pismenosti i stručne obučenosti osuđenih lica, najčešće je niža od obrazovnog nivoa opšte populacije, kako u svijetu tako i kod nas.³

3 Da je problem neobrazovanosti i stručne neosposobljenosti osuđenika prisutan na globalanom nivou, govore i podaci razvijenih evropskih zemalja. U Norveškoj, 8% osuđenika nije završilo osnovnu i srednju školu, a polovina osuđenika nije završila sve nivoe srednjeg obrazovanja. U Izvještaju Ministry of Education and Research Norveške se navodi da postoji izuzetno veliki procenat osuđenika koji nisu završili osnovno, niže srednje ili više srednje obrazovanje (65% osuđenika ispod 25 godina nema završen bilo koji nivo srednjeg obrazovanja) iako su obrazovne mogućnosti izuzetno dobre. Detaljnije u: Education and Training in the Correctional Services “Another Spring”, Norwegian Ministry of Education and Research, Raport No 27 (2004-2005).

U SAD, kao i širom evropskih država, postoji višedecenijska praksa realizacije brojnih programa koji su usmereni ka edukaciji i profesionalnom osposobljavanju osuđenih. Strana literatura ukazuje na postojanje sistematskih istraživanja koja daju obilje rezultata o pozitivnom uticaju procesa obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja osuđenih lica na kasniji rizik recidivizma, ali i ukupno ponašanje na slobodi. *Correctional Service in Canada* (CSC), kao jedan od svojih bazičnih ciljeva postavlja edukaciju zatvorenika, kako bi i oni mogli adekvatno da se takmiče u potrazi za poslom na slobodi. U tom cilju, dostupni su im pored osnovnog i srednjeg obrazovanja i stručno obrazovanje, ali i post-srednje obrazovanje. Svi ovi nivoi edukacije, omogućavaju prestupniku sticanje obrazovanja koje odgovara njegovim potrebama, postignućima i sposobnostima, ali i potrebama samog tržišta rada.

Ne ulazeći dublje u bogatu praksu realizovanja edukativnih i stručnih programa koji se sprovode u brojnim evropskim zemljama, veliki broj istraživača je usmeravao pažnju na proučavanje pozitivnih efekata učešća osuđenika u nekim od realizovanih programa.

Tako rezultati meta studije Dejvisa i saradnika (Davis, Bozick, Steel, et al, 2013) ukazuju da osuđenici koji učestvuju u programima opšteg obrazovanja i stručnog osposobljavanja, imaju manje šanse da se vrate u zatvor nakon puštanja na slobodu, ali i veću verovatnoću da se zaposle, od onih koji ne učestvuju u pomenutim programima. Takođe, rezultati ove studije ukazuju da su zatvorski obrazovni programi isplativi (kako u pogledu troškova organizacije obrazovanja i njihovog efekta u odnosu na direktne troškove zatvorskog života i povratka u zatvor), ali i da učešće u obrazovnim programima smanjuje recidivizam, odnosno, da oni koji učestvuju u programima za čak 43% smanjuju svoje šanse za povratak u zatvor. S druge strane, oni koji su učestvovali u stručnom osposobljavanju, za 23% imaju veće šanse da se zaposle nakon puštanja iz zatvora, od onih koji nisu uključeni u obuku.

Dok su rezultati dosledno pokazali prednost zatvorskih obrazovnih programa, istraživači navode da još uvek ne postoji dovoljno dokaza da se utvrdi koji obrazovni programi daju najbolje rezultate, kako bi se najefektivniji programi više koristili⁴.

Da učešće u obrazovnim programima u zatvorskoj instituciji utiče na stopu recidivizma, potvrđuju i rezultati studije koju je sproveo Kronin (Cronin, 2011). Naime, ovaj autor navodi da postoji najveća razlika u procentu recidiviz-

4 Davis, L. Bozick, J. Steele, L. Saunders J. and Miles, J. (2013) Evaluating the effectiveness of Correctional Education: A meta Analysis of programs that Provide Education to Incarceration Adults, www.rand.org/pubs/research_reports.

ma, od čak 33%, kada se porede osuđenici koji su u toku boravka u zatvoru stekli diplomu, obučili se za određeno zanimanje i našli zaposlenje nakon isteka kazne, od onih koji nisu. Pomenuti autor navodi i da je zapošljavanje osuđenog nakon isteka kazne ujedno i najači protektivni faktor, tako da su stope povrata skoro prepolovljene, ako se porede bivši osuđenici sa stalnim zaposlenjem i bivši osuđenici bez posla.

Riply (Ripley, 1993) naglašava da upravo obrazovanje treba da obezbedi zatvorenima razvoj socijalnih, umjetničkih i drugih veština, kao i da omogući osuđeniku da stekne samopoštovanje, što se svakako pozitivno odražava i na njihov porodični život, ali i razumjevanje sopstvenih emocija i ponašanja. Svakako, da bi obrazovni programi u zatvorskoj ustanovi dali rezultate, neophodno je da oni budu uravnoteženi, prilagođeni potrebama i interesovanjima osuđenih, ali i da imaju izbalansiran kako akademski sadržaj, tako i sadržaje usmjerene ka promjeni ponašanja. Sastavni dio dobrog obrazovnog sistema uključuje i moralno vaspitanje, ali i razvoj veština neophodnih za rešavanje problema.

Podizanje obrazovnog nivoa osuđenih nije usmereno samo na sticanje znanja i veština, već ima i druge pozitivne efekte, kao što su podizanje samoaktualizacije i samorealizacije, razvijanje ekonomskih sposobnosti, poboljšanje socijalnih odnosa, ali i razvijanje građanske odgovornosti (Jovanić, 2010; prema Ryan, 1997).

Istraživanja *Prison Studies Project*⁵ govori o tome da su pozitivni efekti obrazovnog procesa i stručnog osposobljavanja u zatvorskim ustanovama višestruki i da se oni ne ogledaju samo u smanjenju rizika od recidivizma, povećanju obrazovnog nivoa i povećanju mogućnosti za pronalaženje posla nakon izlaska iz ustanove, već i u poboljšanju ponašanja u samoj ustanovi, koji se ogleda u smanjenom broju disciplinskih prestupa. Nosioci obrazovnih programa ističu da je primetno i smanjenje nasilja, kao i opšte poboljšanje zatvorske discipline, koji su takođe rezultat uključenosti osuđenika u ove procese. Promene u ponašanju, mogu se pripisati i boljim kognitivnim sposobnostima, kao i činjenicom da se zatvorenoj osobi pruža prilika da se ponovo oseća kao čovek, upravo uključivanjem u aktivnosti kao što je odlazak na časove ili na posao (*Correctional Association of New York, 2009*).

Savremene tretmane u razvijenim zemljama karakteriše realizacija brojnih programa obrazovanja odraslih osuđenih lica. Stručnjaci posvećuju veliku pažnju osmišljavanju sadržaja programa za obrazovanje odraslih osuđenih lica, a jedan od prioritarnih zahteva u tom pogledu jeste upravo funkcionalnost programa. Ispunjenje ovog zahteva znači da program mora biti prilagođen konkret-

5 Prison Studies Project: Why Prison Education? www.prosinstudiesproject.org

nim potrebama, odnosno, u funkciji što brže i što uspješnije reintegracije u društvo. Postalo je očigledno da sticanje diplome nije dovoljan garant za uspješnu resocijalizaciju. Danas se pored klasičnih školskih programa za obrazovanje odraslih osuđenih, sve više radi i na pružanju praktičnih profesionalnih znanja i vještina, ali i na razvoju ljudskih kvaliteta, socijalne kompetencije i dr. (Žunić-Pavlović, Jovanić, 2006).

3. Stanje u Srbiji

Prema zvaničnim podacima u Srbiji, među osuđenim licima je 2,8% potpuno nepismeno, 15,2% sa nezavršenom osnovnom školom, a 26,5% ima samo završenu osnovnu školu, što bi se u savremenom svetu moglo svrstati u kategoriju funkcionalno nepismenih.⁶ Ovi podaci ukazuju na potrebu za funkcionalnim osnovnim obrazovanjem odraslih, ali i za pre/do/kvalifikacijama. Takođe, i starosna struktura gdje je 68,5% osuđenih starosti između 21 i 40 godina, upućuje na neophodnost takvih oblika obrazovanja.

Rezultati istraživanja sprovedenih u kazneno popravnim zavodima u Srbiji (Jovanić 2010, Knežić, 2001), ukazuju da se na izvršenju zatvorske kazne nalaze osuđeni sa izraženim potrebama za različitim oblicima tretmana, a da se istovremeno ne sprovode aktivnosti na zadovoljenju tih potreba. Nedovoljno se radi na planu obrazovanja i stručnog osposobljavanja osuđenih, čak ni kod onih kategorija, kod kojih su te potrebe najuočljivije.

Statistički podaci o učešću osuđenih lica u obrazovnim i edukativnim prostorima u našim zatvorima, govore da je ono na izuzetno niskom nivou (1-3%). Taj procenat varira u zavisnosti od ustanove do ustanove, ali i realnih mogućnosti za obezbeđivanje i realizaciju obrazovnih i radno profesionalnih sadržaja. U KPZ Sremska Mitrovica, postoji mogućnost osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja, ali osuđenici u veoma malom broju koriste ove mogućnosti. Preko 200 osuđenika ima potrebu za osnovnoškolskim obrazovanjem, ali je samo 10% uključeno u ovaj vid školovanja. U pogledu srednjoškolskog obrazovanja, situacija je još lošija, pa tako od 514 osuđenika bez srednje škole, svega njih 15 pohađa srednju tehničku školu (Knežić, Savić, 2012).

Prikazani podaci navode na zaključak da postoji potreba za ozbiljnim procesom obrazovanja osuđenih, ali i da se obrazovni programi, kao i sticanje profesionalnih kvalifikacija primenjuju u neznatnom obimu. Obrazovanje bi trebalo da se zasniva na objektivnim potrebama i mogućnostima svakog osuđenog lica, kako bi ono imalo pozitivnog efekta. Podaci o obrazovnoj strukturi osuđenika

6 Izveštaj IUKS, 2009.

kojima raspolažemo detaljno govore da se suočavamo sa problemom nepismenosti, elementarnim osnovnim obrazovanjem odraslih i visokim procentom nekvalifikovanih. Prema tome, obrazovanje u zatvorima bi trebalo usmeriti na elementarno opšte obrazovanje, sticanje osnovnih životnih veština i početnog stepena stručne osposobljenosti, neophodne za uspešno uključivanje u proces rada.

U realizaciji obrazovnog procesa, profesionalnog osposobljavanja, kao i radnog angažovanja osuđenih lica, uprava i zatvorske stručne službe, susreću se sa brojnim problemima, jer su prostorni, kadrovski i materijalni uslovi u zatvorima nezadovoljavajući. Zatvori su popunjeni daleko preko svojih kapaciteta, nedostaju materijalna sredstva za modernizaciju i pokretanje proizvodnje, za nabavku opreme i materijala, nedovoljno je sredstava za angažovanje nastavnika, ali nedostaju i pojedini profili stručnjaka za obuku osuđenih lica⁷.

Prema podacima Helsinškog odbora za ljudska prava (2010) pitanje radnog angažovanja osuđenih lica u Sremskoj Mitrovici, Zabeli i Požarevcu posebno su važna, s obzirom da su ove zatvorske jedinice raspolagale velikim potencijalom za radno angažovanje osuđenih i brojnim proizvodnim fabričkim pogonima, izgrađenim uz pomoć države. U svakom od ovih zatvora, proizvodni pogoni se prostiru na nekoliko hektara, a obuhvataju pogone za obradu metala, kože, drveta, papira, itd.

Ekonomska kriza koja pogađa društvo u celini, nije zaobišla ni penalne institucije, tako da se skromna ulaganja u modernizaciju proizvodnje i ujednačavanju tehnoloških uslova direktno odražavaju na umanjenu konkurentnost finalnih proizvoda uprkos jeftinoj radnoj snazi. Oskudna poslovna ponuda dovodi do nemogućnosti prilagođavanja rada osuđenih njihovom prethodnom iskustvu, kvalifikacijama, interesovanjima i na kraju potrebama za tretmanom.

Nedostatak radnog angažovanja osuđenih lica, prate i problemi neodgovarajućeg obrazovanja i profesionalnog obučavanja. Nepostojanjem organizovanog obrazovanja, uskraćuje se jedan od bitnih faktora osposobljavanja osuđenika za život po isteku kazne. Umjesto da se obrazovanjem i obukom osposobe, kvalifikuju, prekvalifikuju ili dokvalifikuju za neki posao i time osnaže za samostalan život, zatvor, čini se, produbljuje uslove da po izlasku na slobodu nastave sa onim zbog čega su i dospeli u zatvor.

Rad i obrazovanje treba da se zasnivaju na objektivnim potrebama i mogućnostima osuđenih lica, kako bi imali efekta, jer svaka vrsta obrazovanja, obuke i osposobljavanja za profesiju, počinje od ispitivanja potreba i

7 Detaljnije u: Knežić, B., Savić, M., (2012) *Obrazovanje iza rešetaka, Delikti, kazna i mogućnosti socijalne profilakse*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

mogućnosti (finansijskih, organizacionih, kadrovskih) da se te potrebe zadovolje. Zbog čega onda ne pružiti priliku osuđenima da izraze svoje potrebe i saglase se sa tretmanom, koji bi im, na taj način efikasnije pomogao da promene neke svoje, bar radne navike i stavove. Tretman bi trebalo bazirati na ispitanim potrebama, obrazovanju prije zatvora, psiho-fizičkim sposobnostima, ali i na poznavanju potreba za zanimanjima u zatvoru, kao i mogućnostima zaposlenja na slobodi⁸.

Evidentno je da se u dovoljnoj meri ne izlazi u susret potrebama osuđenih za sticanjem kvalifikacija. Svakako, i ne očekuje se da svaki osuđenik završi trogodišnju zanatsku ili četvorogodišnju školu, već se očekuje da ovlada konkretnim, primenljivim znanjima u vidu zanata, koji će im, po izlasku iz ustanove, omogućiti da nađu adekvatno zaposlenje, uključe se u proces rada i postanu aktivni članovi društva.

U ustanovama je prema podacima uprava ovih zatvora radno angažovano (uposljeno) 400-500 zatvorenika (u svakoj ustanovi), uključujući i one koji su angažovani na režijskim poslovima. U odnosu na ukupan broj zatvorenika u ove tri ustanove, broj radno angažovanih zatvorenika je mali. Velike fabričke hale po pravilu su prazne, i u njima boravi svega nekoliko desetina osuđenih. Radno (ne)upošljavanje zatvorenika u ove tri ustanove predstavlja veliki problem.

Nizak procenat radno osposobljenih zatvorenika angažovan je u odelenjima mašinske, zanatske, štamparske, konfekcijske, drvoperadiivačke i ugostiteljske struke. Broj zatvorenika uključenih u proces rada daleko je od potrebnog, a razlozi ovakve situacije su isključivo u nedostatku materijala i sirovina, odnosno finansijskih sredstava da bi proces rada mogao da se organizuje na zadovoljavajući način.

Pomak u odnosu države prema obrazovanju i stručnom osposobljavanju osuđenih, predstavlja realizacija projekta „*Podrška stručnom obrazovanju i obuci u zatvorskim ustanovama Srbije*”⁹. Ovaj projekat, započet 2011. godine, finansira Evropska unija, predstavlja podršku Upravi za izvršenje krivičnih sankcija ka uspostavljanju efikasnog sistema stručnog obrazovanja i obuke osuđenika u zatvorima. Glavni cilj je upravo poboljšanje mogućnosti zapošljavanja odraslih koji su odslužili zatvorsku kaznu, čime bi se olakšala njihova socijalna reintegracija. Projekat se sprovodi u tri najveće kaznene poravne ustanove, Nišu, Požarevcu i Sremskoj Mitrovici. U prvoj godini sprovođenja pro-

8 Detaljnije u: Knežić, B. (2011), *Zatvorska kazna, represija i /ili resocijalizacija? Kriminal i državana reakcija: fenomenologija, mogućnosti, perspektive*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

9 Detaljnije u: *Godišnji Izveštaj uprave za izvršenje krivičnih sankcija* (2012), Ministarstvo pravde.

jekta u pomenutim ustanovama pripremljen je koncept za stručno obrazovanje i obučavanje osuđenih, obučeni su timovi i instruktori za sprovođenje obuke osuđenika u svim zatvorima, kao i odabir osuđenika koji su se prijavili za pohađanje stručne obuke (na osnovu psihološke procene, testova, individualnog plana učenja).

Obuka za osuđenike počela je krajem prošle godine, za pet pilot struka: pekarstvo, zavarivanje, sito štampa, stolarstvo i povrtarstvo. Do sada je u okviru projekta „*Podrška stručnom obrazovanju i obuci u zatvorskim ustanovama Srbije*” više od 60 osuđenika uspešno završilo obuku i dobilo sertifikat, a trenutno obuke pohađa njih 250. U projekat su uključene sve institucije koje mogu da pomognu u procesu resocijalizacije bivših osuđenika.

Nakon izlaska iz zatvora, sa stečenim znanjima, veštinama i kvalifikacijama, bivši osuđenici povećavaju svoje mogućnosti za pronalaženje zaposlenja ili započinjanja sopstvenog posla, čime se svakako, smanjuju mogućnosti i rizici za ponavljanje vršenja krivičnih dela.

Međutim, projekti sami po sebi ne mogu nadoknaditi ulogu države na ovom polju javne nabavke, pitanje rešenja pravnog statusa zatvora na tržištu, a ostaju i veliki problemi pri rešavanju problema radne angažovanosti osuđenih na slobodi, kao i ključno pitanje obrazovanja u zatvorskim *uslovima*.

4. Zaključak

Čini se da je nemoguće očekivati efikasno izvršenje zatvorske kazne u uslovima u kojima se obrazovni i radni delovi tretmana ne sprovode ili su sadržaji ovih aktivnosti na izuzetno niskom nivou. Kriza zatvorskog sistema poslednjih decenija u celom svetu upućuje ka traganju i iznalaženju onih programa i aktivnosti koji najpozitivnije deluju na osuđena lica i koji im omogućavaju uspešnu socijalnu reintegraciju. Svakako, rezultati brojnih studija, u svetu, ukazuju da je obrazovni i radni tretman ona karika u lancu izvršenja zatvorske kazne, koja daje najbolje rezultate, kako u pogledu povećanja obrazovnog nivoa, sticanje radnih veština, povećanja samopoštovanja i produktivnosti, tako i u pogledu smanjenja stope recidiva, ali i redukcije nasilnog ponašanja u ustanovi. Upravo iz tog razloga, ulaganje u obrazovne, edukativne i radne sadržaje za osuđena lica, predstavlja dobru investiciju čiji se pozitivni rezultati mogu očekivati i na dugoročnom nivou, upravo kroz adekvatnu socijalnu reintegraciju. Obrazovni i radni sadržaji, svakako, moraju da budu prilagođeni kako potrebama samih osuđenika, njihovim interesovanjima i afinitetima, tako i potrebama same socijalne sredine i tržišta rada, jer jedino takav proces može da osigura pozitivne rezultate.

5. Literatura

- Correctional Service Canada, Education and Employment Programs, www.csc-scc.gc.ca
- Correctional Association of New York, (2009), „Education from the Inside Out: The Multiple Benefits of College Programs in Prison”.
- Cronin, J. (2011), Prison Education Programs Reduce Inmate Prison Return Rate, Study Shows; www.sciencedaily.com
- Davis, L. Bozick, J. Steele, L. Saunders J. and Miles, J. (2013), Evaluating the effectiveness of Correctional Education: A meta Analysis of programs that Provide Education to Incarceration Adults. www.rand.org/pubs/research_reports
- Education and Training in the Correctional Services „Another Spring”, Norwegian Ministry of Education and Research, Raport No 27 (2004-2005).
- Jovanić, G. (2008), Inclusive education in prison, Book of Abstracts Conference Role of the Special Educator and Rehabilitator in the Institutional treatment of Children with special education needs: 112-113, Skopje, Institute of special education and rehabilitation, ISBN 978-60-4508-05-2.
- Jovanić, G. (2010), Potrebe za tretmanom i njegova realizacija u penitencijarnim uslovima, U: Žunić-Pavlović, V. i Kovačević-Lepojević, M. (Ur.) Prevenirica i tretman poremećaja ponašanja: 257-276, Beograd, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Knežić, B. (2011), Zatvorska kazna: represija i/ili resocijalizacija, U: Kron, L. i Knežić, B., (Ur.) Kriminal i državna reakcija: fenomenologija, mogućnosti i perspektive: 327-339, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Knežić, B. (2001), Obrazovanje i resocijalizacija: metode merenja, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Knežić, B., Savić, M., (2012), Obrazovanje iza rešetaka, U: Kron, L. (Ur.) Delikt, kazna i mogućnosti socijalne profilakse, (179-193) Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Prison Studies Project: Why Prison Education? www.prosinstudiesproject.org
- Ripley, P. (1993), Prison Education Role in Challenging Offending Behaviour. Mendip papers MP 047.
- Stevanović, Z. (2008), Otvoreni zatvori, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Stevanović, Z. (2009), Nove tendencije u upravljanju zatvorima, Revija za kriminologiju i krivično pravo, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i

- praksu, Vol. 47, br. 2 (179-159).
- Zatvori u Srbiji. Praćanje reforme zatvorskog sistema u Srbiji (2010), Helsinški odbor za ljudska prava.
 - Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Sl. glasnik RS, br.85/2005. 72/2009 i 31/2011.

*
* *

Mr Ljeposava ILIJIĆ,

**EDUCATION AND VOCATIONAL TRAINING OF PRISONERS
AS FACTOR OF RECIDIVISM REDUCTION**

Prison crisis and the strong criticism of the program and process of re-socialization, of the last twenty years seem quite reasonable, given the absence of positive results of the execution of sentence, which is best reflect in a high rate of recidivism and the number of convicted in the world. Education and vocational training of prisoners is a very important link in the chain of successful treatment, which significantly contributes to adequate social reintegration of ex-convicts. Numerous global studies provide a wealth of results which indicate that it was participating in educational activities and vocational training adapted to the needs of the individual and the community, a powerful factor in reducing the rate of recidivism. Unfortunately, the general crisis of society, which is reflected in operate prison, and was influenced by the fact that the process of education and vocational training in our incarceration, completely ignored. This paper focuses on the analysis of the importance of education and working process of prisoners, as well as positive effects on the efficiency of treatment that these processes can achieve.

Keywords: *treatment, educational training, vocational training, recidivism;*